

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ**Право на людську гідність:
українська теорія і практика
у контексті європейського досвіду**

С. Вдовіченко

суддя Конституційного Суду України

В. Кампо

суддя Конституційного Суду України

У статті досліджуються філософські, природно-правові та позитивістські аспекти права на людську гідність, його конституційне регулювання та захист органами конституційної юстиції.

Ключові слова: право на людську гідність та його судовий захист, Конституційний Суд України, провідне право людини.

(Продовження. Початок див. № 4/2012)

4. Концепції права на людську гідність у сучасній юридичній науці

Правова наука ще не досягла однастайності у питаннях соціально-правової природи людської гідності. Деякі вчені зазначають, що людська гідність є однією з багатьох свобод людини; інші стверджують, що гідність є її позитивним правом. Деякі автори розглядають право людини на гідність як засадниче щодо інших прав людини, оскільки воно реалізується через одночасне застосування разом з іншими правами і свободами громадян. Учені також розглядають право на людську гідність як абсолютне, тобто таке, що охороняється від усіх інших суб'єктів права, які у зв'язку з цим співіснують у певному правовому режимі. На думку деяких дослідників, гідність людини треба розуміти у двох значеннях: в об'єктивному — як визнання і повагу до особи з боку оточуючих, та у суб'єктивному — як усвідомлення особою свого суспільного становища¹.

Зокрема, українська дослідниця Н. Шукліна трактує гідність людини у загальносоціальному значенні як сукупність різноманітних орієнтирів, соціальних і правових можливостей, а також «індивідуальної» культури держави, що визначають сутність людської гідності на певному етапі історичного розвитку цивілізації. У сучасному правовому значенні дослідниця визначає гідність людини як сукупність особи-

¹ Будагова А. Ш. Достоинство личности // Конституционное право: словарь / Отв. ред. В. В. Макасов. — М., 2001. — С. 139–140.

стих прав і свобод, реалізація яких дозволяє кожній людині стати, бути і залишатися особистістю. За таких умов гідність особи, на її думку, слід розглядати як фундаментальну норму існуючого державного ладу, яка, більше того, утворює підвалину конституційно організованого суспільства¹.

Деякі автори під категорією «гідність особи» розуміють також володіння людиною певними моральними та інтелектуальними якостями, що відповідають загальноновизнаним моральним цінностям². Російська дослідниця Н. Колесова зазначає, що гідність — це визнання суспільством соціальної цінності, унікальності та неповторності людини, значущості кожної особи як частки людської спільноти³.

Як справедливо зазначають українські дослідники В. Головченко та О. Головченко, гідність у правовій системі — це не лише конституційний принцип, а й природне, невід'ємне право кожної людини. На основі принципу гідності формується суб'єктивне право людини на гідність⁴.

Загалом, з аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури можна виділити три основні концепції права на людську гідність:

— перша — нормативно-позитивістська — полягає у тому, що право на людську гідність розглядається як формально-визнане право, яке забезпечується відповідним правовим захистом;

— друга — соціолого-позитивістська — розглядає право на людську гідність як право, закріплене у ненормативних джерелах (суспільна і судова практика тощо). Це право може бути захищене за допомогою суспільно-правової практики; при цьому факт порушення права особи на людську гідність є єдиною підставою для його правового захисту;

— третя — природно-правова, згідно з якою право на людську гідність — це моральний імператив, що має надправове, ціннісне значення. Це природне право-цінність захищається у правовому порядку (в демократичних країнах), шляхом мирних чи збройних революцій (в епоху абсолютних монархій тощо) або взагалі не захищається (у тоталітарних державах).

Отже, право на людську гідність може обґрунтовуватись різними науковими концепціями, але, як переконує світовий досвід, провідна роль серед них належить природно-правовій доктрині, яка веде свій початок від філософів-теологів і просвітителів XIII–XVIII століть. Саме завдяки цій доктрині людська гідність набула значення соціальної цінності найвищого ґатунку, а тому природне право на людську гідність цілком закономірно претендує на особливу роль у системі прав і свобод людини і громадянина.

¹ Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): моногр. — К.: Центр навч. л-ри, 2005. — С. 220.

² Авакьян С. А. Достоинство личности // Конституционное право. Энциклопедический словарь / Отв. ред. С. А. Авакьян. — М., 2000. — С. 202–203.

³ Колесова Н. С. Личные (гражданские) права и свободы // Права человека / Отв. ред. А. Е. Лукашева. — М., 1999. — С. 144.

⁴ Головченко В. В., Головченко О. В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні: моногр. — Чернівці: Видавець Лозовий В. М., 2012. — С. 55.

5. Природне право на людську гідність та інші права людини

Конституційне (позитивне) право гідності особи закріплює повагу до її гідності, а також заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, заборону медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди¹.

Очевидно, що це далеко не повний перелік положень, які складають зміст цього права, адже в Конституції України зазначено, що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними (частина перша статті 22).

Однак у теорії та на практиці існують два концептуальні підходи до застосування права на людську гідність органами публічної влади.

Перший підхід полягає в тому, що це застосування трактується у формальних межах статті 28 Основного Закону України, яка закріплює позитивне право кожного на повагу до його гідності, тобто за такого підходу право на людську гідність має розглядатися як «рівне з-поміж інших» конституційне право особи.

Відповідно до статті 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності, яке належить до особистих невід'ємних прав людини; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом.

Держава формально має не лише утримуватися від посягання на гідність особи, а й зобов'язана забезпечити дієвий захист усім особам від таких посягань з боку третіх осіб. Зазначена конституційна норма відтворює відповідні положення статті 5 Загальної декларації прав людини 1948 року, статті 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року, статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1975 року, Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Забезпечення цього права особи Конституція України покладає на державу. Без нього людина не може бути ані повноправним, ані рівноправним членом суспільства.

Однак у суспільному і державному житті України тема людської гідності звучить дуже рідко. Це наслідок панування у суспільно-правовому житті нормативістсько-правової концепції, яка розглядає це право суто формально, акцентуючи увагу на його закріпленні у законодавстві.

Прихильники другого підходу вважають, що проблеми права на людську гідність в Україні криються не стільки у площині законодавства, скільки у практиці його реалізації як соціальної цінності.

Так, право на людську гідність громадян фактично порушується при купівлі неякісних товарів у супермаркетах, незаконному звільненні з роботи, невиплаті за-

¹ Шляхтун П. П. Конституційне право : словник термінів. — К. : Либідь, 2005. — С. 84–85.

робітної плати, накладенні незаконних штрафів працівниками контролюючих органів тощо. Але про порушення цього права не заявляють ані громадяни, ані їхні захисники, бо вони про ці порушення не згадують або ставляться до них байдуже через брак сучасної, заснованої на філософії природного права, правосвідомості. І допоки у державі і суспільстві не з'являється звичаї, які формуватимуть у людей позитивне ставлення до права на людську гідність як соціальної цінності, громадяни не захищатимуть це право.

Стаття 28 Конституції України закріплює позитивне право особи на людську гідність, яке має чітко визначений зміст. Але у більшості випадків поза увагою науковців та практиків залишається те, що право на людську гідність також закріплюється статтями 3 і 21 Конституції України; це право входить до складу прав і свобод, однак «стоїть начебто перед ними»¹.

Дійсно, стаття 3 Основного Закону України містить приписи, які дають підстави вважати людську гідність, поряд із життям і здоров'ям та іншим, елементом провідного права людини — можливістю вільно, на власний розсуд формувати розвиток своєї особистості. Так само і стаття 21 Конституції України гарантує свободу і рівність людей у гідності та правах. Тобто з моменту народження гідність кожного є однаковою, «рівною» з іншими. Усвідомлення цього всіма сприяє формуванню у кожної особи почуття власної гідності, очікування поваги до неї з боку інших людей, установку на відстоювання своїх прав, а також визнання нею рівних прав інших людей.

Для унаочнення концепції провідного права особи звернемося до німецької правової системи, де така концепція найбільш яскраво відображена. Прихильники ідеї *«allgemeine persönlichkeitsrecht»* (провідного права особистості) вважають, що оскільки всю сферу виявів особистості неможливо охопити окремими правами, а крім того існують ще й прогалини у праві, то необхідно конституційно закріпити єдине провідне право особи, яке охороняло б усі юридично значущі такі вияви. Водночас, на думку представників ідеї провідного права особи, поряд з цим правом мають бути виокремлені права, які найчастіше потребують правового захисту².

Основний Закон ФРН у статтях 1(1) та 2(1) як провідне право особи проголошує недоторканність гідності людини та гарантує кожній людині право на вільний розвиток своєї особистості, якщо це не порушує права інших або не порушує конституційний порядок чи моральні засади суспільства. Саме так, на думку дослідників, виглядає нормативне закріплення провідного права особи у німецькому праві³.

¹ Рабінович П. М., Гришук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина / П. М. Рабінович, О. В. Гришук; АПНУ. НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування; Редкол. П. М. Рабінович [та ін.]. — Львів: СВІТ, 2006. — С. 12.

² Про провідне право особи у німецькому цивільному праві див. : Посикалюк О. Загальне особисте немайнове право (*«allgemeine persönlichkeitsrecht»*) за німецьким цивільним правом // Право України. — 2010. — № 3. — С. 253–259.

³ Гайс М.-Е. Права особи в судовій практиці Федерального Конституційного Суду Німеччини // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 3. — С. 100–115.

Фактично якщо застосувати до Конституції України німецьку концепцію права на людську гідність як провідного права особи — права, яке захищало б усі юридично значущі діяння особи, то можна стверджувати, що приписи частини першої статті 3 та стаття 21 Основного Закону держави закріплюють в Україні таке саме право особи, що має на меті надати їй можливість вільно, на власний розсуд визначати розвиток своєї особистості. Елементами такого вільного розвитку українців є, відповідно, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини.

Вбачається, що провідне право особи у розумінні статей 3 та 21 Конституції України увібрало в себе соціальні цінності, які забезпечують вільний розвиток особистості у всіх сферах суспільного життя, причому незалежно від того, закріплене чи ні відповідне конституційне право особи у Розділі II Конституції України, на яке ця особа посилається. Отже, критерієм віднесення тих чи інших елементів до провідного права особи є, зокрема, їх ціннісний для особи характер: ці елементи повинні забезпечувати природні та конституційні права особи.

Таким чином, право на людську гідність фактично існує в українській правовій системі у двох вимірах: як конкретно визначене, або позитивне (стаття 28 Конституції України), та як елемент провідного права особи (статті 3, 21 Основного Закону України)¹.

Ефективне застосування концепції провідного права особи в Україні може вимагати певної модернізації правової системи з урахуванням філософії природного права. Найбільше це може стосуватися Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції, які у разі впровадження такої концепції будуть визначати межі цього права.

6. Захист права на людську гідність Конституційним Судом України і судами загальної юрисдикції

Захист права на людську гідність в Україні (як природного, так і позитивного), на наш погляд, стосується діяльності судів загальної юрисдикції і, насамперед, Конституційного Суду України, який неодноразово розглядав справи, пов'язані з гідністю людини, та висловлював певні правові позиції².

Так, у Рішенні від 20 січня 2012 року Конституційний Суд України підтвердив, що згідно з Конституцією України людина, її честь і гідність визнаються в Україні

¹ Близькими до цієї концепції є науковці, які розглядають людську гідність як конституційну свободу в контексті статті 3 Основного Закону України, а у контексті статті 28 Конституції України — як конституційне право.

² Див, напр.: *Рішення* Конституційного Суду України від 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною); від 22 лютого 2012 року № 4-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу; від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України.

найвищою соціальною цінністю; усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; кожен має право на повагу до його гідності і зобов'язаний не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (пункт 2 мотивувальної частини). Фактично цим Рішенням єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні зобов'язав усі органи і посадові особи публічної влади дотримуватися провідного права особи.

В іншому Рішенні від 3 лютого 2009 року Конституційний Суд України поклав на державу обов'язок забезпечувати належні умови для виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності (пункт 3.1 мотивувальної частини), чим фактично підтвердив право на людську гідність дітей, які потребують належного сімейного виховання.

Отже, у наведених справах Конституційний Суд України врахував та утвердив положення Конституції України і законів України, що визнають гідність особи однією з найвищих соціальних цінностей, а також поширив право на людську гідність на наймолодших членів суспільства — дітей.

Однак у своїй практиці Конституційний Суд України ще не виходить за межі позитивістського трактування права на людську гідність. А це означає, що він залишає поза увагою природно-правові проблеми цього права.

Свій внесок у забезпечення права на людську гідність роблять і суди загальної юрисдикції.

Так, Верховний Суд України у Постанові Пленуму від 27 лютого 2009 року¹ зазначив, що «праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію... Суду при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку». Як зазначено в цій Постанові, «чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту». Фактично Верховний Суд України ставить перед судами загальної юрисдикції завдання наповнити, зокрема поняття гідності, правовим змістом, оскільки закон надає йому значення самостійного об'єкта судового захисту. Але при цьому Верховний Суд України, на жаль, не визначає навіть загальних критеріїв оцінки цінності людської гідності.

Отже, аналіз вітчизняної судової практики свідчить про визнання та утвердження права особи на гідність. Однак суди поки що не пов'язують порушень ок-

¹ *Постанова* Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 року № 1.

ремих прав і свобод людини і громадянина із захистом природного права на людську гідність, яке порушується одночасно із порушенням інших конституційних прав. Нині судовий захист права на людську гідність є певним засобом його забезпечення, але він не є достатнім, а тому це право вимагає розширення його захисту на практиці. Інакше кажучи, щоб надати праву на людську гідність в Україні європейського «звучання», необхідно переорієнтувати судову практику на захист природного права особи на гідність. Очевидно, першим це повинен зробити Конституційний Суд України.

7. Захист права на людську гідність у практиці Європейського суду з прав людини та зарубіжних конституційних судів

Для підтвердження того, що в контексті євроінтеграції України треба переорієнтувати судову систему на захист природного права на людську гідність, проаналізуємо європейський досвід.

Особливо важливою у питаннях захисту права на людську гідність є практика Європейського суду з прав людини (далі — Європейський Суд). Так, визначення нелюдського поводження або покарання та такого, що принижує гідність, поводження або покарання, сформульовано в рішеннях Європейського Суду, є обов'язковими й для України.

Наприклад, у справі Данія, Франція, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції (1969 рік) визначені такі ступені забороненого поводження з людиною: нелюдське поводження або покарання — таке поводження, яке навмисно спричинює тяжке розумове чи фізичне страждання, що за даних обставин є невинуватим; поводження або покарання, що принижує гідність — поводження, яке грубо принижує особу перед іншими або примушує її діяти всупереч власній волі чи власним переконанням. У справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (1978 рік) Європейський Суд вніс деякі корективи до цих визначень: катування — нелюдське поводження, що здійснюється навмисно і призводить до дуже серйозних і тяжких страждань; нелюдське поводження чи покарання — спричинення сильних фізичних та душевних страждань; поводження, що принижує гідність — знущання, які мають на меті викликати у жертви почуття страху, страждання і почуття власної неповноцінності, а також принизити її гідність та зламати її фізичний і моральний опір¹.

Європейський Суд у рішенні від 28 березня 2006 року (справа «Мельник проти України») зазначив, що «в даній справі відсутні ознаки того, що мав місце позитивний намір принизити заявника чи намір піддати його поводженню, що суперечить статті 3 Конвенції. Проте відсутність подібної мети не виключає порушення статті 3 Конвенції (див. рішення у справі «Пірс проти Греції» (*Peers v. Greece*), Заява № 28524/95, п. 74). Європейський Суд вважає, що умови тримання заявника... понад 5 років спричинили психічні та фізичні страждання, приниження його людської гідності та пробудження в ньому почуття приниженості. У світлі... висновків щодо перенаселення, невідповідного медичного лікування та неза-

¹ Конституція України : Наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой [та ін.]. — Харків : Право ; К. : Ін Юре, 2003. — С. 140.

довільних санітарних умов Суд вважає, що тримання заявника протягом усього часу в подібних умовах призвело до поведження, що принижує людську гідність»¹. Отже, кримінальне покарання не повинно мати на меті завдання фізичних страждань або приниження людської гідності, про що також прямо зазначено у частині третьій статті 50 Кримінального кодексу України.

Разом з тим слід враховувати, що відповідно до Конституції України в деяких випадках, прямо визначених у законі, компетентні державні органи мають право приймати рішення та вчиняти певні дії, які хоча й спричиняють особі моральні переживання, проте ґрунтуються виключно на законі і обумовлюються необхідністю досягнення соціально значущої мети. Ці дії та рішення не можуть бути визнані як такі, що принижують гідність особи. Особливо це стосується сфери кримінального судочинства, де згідно з положеннями Конституції України широко застосовуються заходи процесуального примусу, які так чи інакше можуть тимчасово обмежувати права людини.

Наприклад, під час обшуку слідчим можуть бути виявлені факти, що стосуються інтимних сторін життя особи, у житлі чи іншому володінні якої проводиться слідча дія. Прослуховування телефонних переговорів або перлюстрація кореспонденції в порядку статті 187 чинного Кримінально-процесуального кодексу України (або ж «втручання у приватне спілкування» у розумінні статті 258 цього Кодексу від 13 квітня 2012 року, що набирає чинності 20 листопада 2012 року), Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року також пов'язані із втручанням в особисте життя. Певні труднощі морального характеру відчуває людина й при провадженні стосовно неї особистого обшуку, освідчування, відібрання зразків для експертного дослідження, поміщенні до стаціонару для проведення судово-психіатричної експертизи тощо.

Правову позицію з цього питання виклав Конституційний Суд України у Рішенні від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011², розглянувши питання недопустимості доказів у кримінальних справах, якщо вони одержані з порушеннями, пов'язаними як з незаконним обмеженням основоположних прав і свобод людини, закріплених у Конституції України, так і з порушенням закону, зокрема внаслідок діяльності, яка має формальні ознаки оперативно-розшукової діяльності, і всупереч Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» здійснюється особами, які безпідставно перебирають на себе функції відповідних державних органів, уповноважених на здійснення такої діяльності.

Судова практика конституційних судів зарубіжних країн дає приклади високого рівня захисту права на людську гідність. Зокрема, аналізуючи конституційно-правове значення гідності в Основному Законі Федеративної Республіки Німеччина (далі — ФРН) та практиці Федерального Конституційного Суду (далі — ФКС),

¹ Фулей Т. І. Застосування Європейської конвенції з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні : навч.-метод. посіб. для суддів. — К., 2009. — 200 с. — С. 115.

² Рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 6. — С. 155–161.

український дослідник Г. Рижков зазначає: «Відповідно до частини першої статті 1 Основного Закону ФРН гідність людини недоторканна; поважати і захищати її — обов'язок усієї державної влади. Як зазначив ФКС в одному зі своїх рішень, ця стаття Основного Закону належить до «...основоположних конституційних принципів, які пронизують усі норми Основного Закону». У зв'язку з цим можна зазначити, що на думку ФКС, ця стаття також є частиною практичної реалізації принципу правової держави в тексті Основного Закону ФРН, бо вона зобов'язує державну владу у своїй діяльності захищати і поважати людську гідність.

Ще в одному з рішень ФКС підсилив свою позицію таким чином: «Дотримання та захист людської гідності належать до конституційних принципів Основного Закону. Вільна людська особистість та її гідність становлять найвищу правову цінність у конституційному ладі... На державну владу в усіх її формах покладається обов'язок поважати гідність людини та захищати її»¹. На підтвердження тези про обов'язок державної влади поважати та захищати людську гідність можна навести вислів Г. Дюріґа щодо співвідношення діяльності держави і дотримання людської гідності: «Це суперечило б людській гідності, якби людина перетворювалась у простий об'єкт держави»².

Надзвичайну важливість принципу недоторканності людської гідності підтверджує і той факт, що відповідно до частини 3 статті 79 Основного Закону ФРН зміни до цієї статті не допускаються. Тобто вона є недоторканною і містить у собі так звану вічну гарантію. І навіть більше, зміст та сенс статті 1 Основного Закону не можуть бути навіть зачеплені під час внесення змін до інших статей Основного Закону ФРН, оскільки вона за своєю суттю і важливістю підлягає врахуванню й іншими статтями Основного Закону. Тобто норми Основного Закону про основні права становлять розгалужену систему цінностей, яка, за оцінкою ФКС, «...впливає з гідності та свободи окремої людини як фізичної особи. Основні права повинні передусім захищати сферу свобод окремої особи від втручання публічної влади і, таким чином, одночасно забезпечувати їй передумови для вільної активної співпраці та визначення структури суспільства»³.

Таким чином, у літературі з конституційного права, яка узгоджується, зокрема, із судовою практикою ФКС, гарантія недоторканності та захисту людської гідності переважно розглядається як головне, провідне право в системі основних прав і свобод громадян. «Закріплена в рамках конституційної систематики в розділі основних прав норма частини першої статті 1 реалізується як фундаментальне уявлення про те, що на основі конституції людина існує не завдяки державі, а, навпаки, держава засновується завдяки волі людини»⁴.

Норми Конституції Польщі також враховують деякі з основоположних ідей концепції статусу особи, що сформульовані у соціальному вченні католицької

¹ *BVerfGE* 45, 187 — Lebenslange Freiheitsstrafe.

² Цитовано за: Рижков Г. Принцип правової держави в Основному Законі (Конституції) ФРН і судова практика Федерального Конституційного суду ФРН / Г. Рижков. — К. : Книги для бізнесу, 2008. — С. 18–19.

³ *BVerfGE* 21, 362 [369].

⁴ Рижков Г. Принцип правової держави в Основному Законі (Конституції) ФРН і судова практика Федерального Конституційного суду ФРН / Г. Рижков. — К. : Книги для бізнесу, 2008. — С. 18–19.

церкви. До найважливіших з них належить, зокрема, принцип персоналізму, тобто сприйняття особистості та гідності будь-якої особи як вищої цінності, що має наслідком визнання верховенства прав особи над правами суспільства (стаття 30 Конституції Польщі)¹. Усе це враховує у своїй діяльності Конституційний Трибунал Республіки Польща, що забезпечує захист права на людську гідність як найвищу соціальну цінність.

Особливий досвід захисту права на людську гідність має Ізраїль. Тут прийнято спеціальний Основний Закон з цього питання. Захист людської гідності і свободи є безпосередньою метою цього Основного Закону², в якому також визнаються і гарантуються недоторканність життя і гідності людини, право на їх захист.

Висновки і пропозиції

Проведений аналіз правових норм і практики їх застосування в Україні та зарубіжних країнах свідчить, що природне право на людську гідність є провідним правом особи, якому вітчизняна теорія та практика приділяє ще недостатньо уваги.

Дійсно, у випадках порушення будь-якого права людини так чи інакше принижується її гідність. Саме такий різновид неправомірної моральної шкоди є, вочевидь, найпоширенішим, хоча вимога щодо її компенсації висувається потерпілим, принаймні у вітчизняній судовій практиці, далеко не завжди.

Керуючись наведеним вважаємо, що:

1) природне право на людську гідність та інші вищі соціальні цінності офіційно має бути визнане провідним правом людини і закріплене у статті 1 нової редакції Конституції України, проект якої розробляється Конституційною Асамблеєю, тому що головною в суспільстві є людина, а не держава. Без такої зміни Конституції України втрачає сенс реформування її розділу II про права людини, оскільки без змін залишиться діючий механізм захисту цих прав;

2) Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції при розгляді судових справ, пов'язаних з порушенням прав і свобод людини і громадянина, повинні досліджувати ці порушення з урахуванням наявності фактів чи положень законодавства, в яких принижується людська гідність;

3) наукові установи і навчальні заклади та факультети юридичного профілю повинні звернути увагу на необхідність першочергового дослідження питань щодо природного права на людську гідність як першооснови доктрини захисту прав людини та популяризації серед населення матеріалів цих досліджень;

4) доцільно створити при Президентові України Комісію з утвердження гідності людини і забезпечення реалізації її прав як новий консультативно-дорадчий орган, що допомагатиме главі держави у формуванні відповідної ідеології та впровадженні її в державну практику.

¹ Б. Банашак. Права і свободи особи в контексті судової практики Конституційного Трибуналу Польщі та Верховного Суду Польщі // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 2. — С. 120.

² Основной закон о человеческом достоинстве // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://constitutions.ru/archives/3791>

Вдовиченко С. Л., Кампо В. М. Право на человеческое достоинство: украинская теория и практика в контексте европейского опыта. В статье исследуются философские, природно-правовые и позитивистские аспекты права на человеческое достоинство, его конституционное регулирование и защита органами конституционной юстиции.

Ключевые слова: право на человеческое достоинство и его судебная защита, Конституционный Суд Украины, ведущее право человека.

Vdovichenko S., Kampo V. The Right to Human Dignity: Ukrainian Theory and Practice in the Context of the European Experience. The article provides research on philosophical, natural legal and positivist aspects of the right to human dignity, its constitutional regulation and protection by bodies of the constitutional justice.

Key words: the right to human dignity and its judicial protection, the Constitutional Court of Ukraine, leading human right.